

Klasik Dönem Osmanlı Devletinde Teşhir Cezası

Ahmet KILINÇ

Asst. Prof. Dr., Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Law, Ankara, TURKEY

Email: akilinc@ybu.edu.tr

Özet

Makalenin amacı, teşhir yaptırımının tanımını yaparak, anılan yaptırımın klasik dönem Osmanlı Ceza Hukukunda hangi suçlara ne gibi usullerle uygulandığını, hangi ceza kategorisine dâhil olduğunu ve nasıl değişikliğe uğradığını tespit etmektir. Teşhir, kural olarak tazir cezasıdır. Ayrıca bu ceza anılan dönemde tekmili, tebei ve nefsi ceza olarak da uygulanmıştır. Kural olarak kanunilik ilkesi ile bağdaşır şekilde uygulanan teşhir yaptırımı, askerî, reaya, zimmi, Müslüman, kadın erkek ayırım yapılmadan herkese uygulanmıştır. Tespit ettiğimiz kadarıyla Osmanlı Devleti'nde on iki suç tipine teşhir yaptırımı uygulanmıştır. Bunlar pezevenklik, yalancı şahitlik ve yalancılık, yankesicilik veya yol kesme suçu, devlete isyan, toplumsal ahlaka yönelik suçlar, dini vecibelerin yerine getirilmemesi, hırsızlık, devlet tekeline müdahale ve gümrük kurallarına uymama, müessir fiil, içki içme, askerî suçlar ve çevre temizliği ihlalidir.

Anahtar Kelimeler: Teşhir, Hükmün Alenen İnfazı, Hükmün ilanı, Gezdürmek, Rüsva-ı amm etmek, Osmanlı ceza hukuku

Parading (Tashhir) Penalty in Old Ottoman*

Abstract

The aim of this essay is to determine which crimes were punished with tashhir, how its procedure was, how it changed and which type of penalty it was, in Old Ottoman. In principle, parading penalty (tashhir) is a ta'zir punishment that means discretionary, corrective punishment. In addition this punishment was carried out as a complementary (tekmili) penalty, additional (tebei) penalty and psychological (nefsi) penalty in old Ottoman. In principle, this punishment was legal and it was executed to everyone in public. In Ottoman State, twelve crimes were punished with parading penalty. These are being false witness, being a pander, beating, behaving immorally, rebelling, making environmental pollution, waylaying, and stealing, damaging national monopoly, not performing religious duties, drunkenness and not performing army duties.

Keywords: Tashhir, Parading, Publicly execution, Announcement of Verdict, Show around, Pillory, Ottoman Criminal Law

* This essay, supported by Yıldırım Beyazıt University, was reproduced from my dissertation "Osmanlı Ceza Hukukunda Yaptırım Türü Olarak Teşhir". This essay was presented in 4th International Conference on Science Culture and Sport in Ohrid Macedonia hold 22-26 May 2015.

Giriş

Bilindiği üzere Hukuk tarihi ilmi, tarih sahnesindeki tüm toplumların hukuk kurallarını ve kurumlarını, bunların hangi ihtiyaçlara istinaden meydana geldiklerini, geçirmiş oldukları gelişim ve değişimleri, yürürlükten kalkış sebeplerini incelemektedir. Geçmişte uygulanmış olan suç ve yaptırım teori ve çeşitlerinin ortaya çıkışlarını, geçirmiş oldukları evreleri, ortadan kalkışlarını, hangi amaca hizmet ettiklerini ve amaçlarına ulaşip ulaşmadıklarını tahlil etmek suretiyle ceza hukukun bugününü anlamak ve değerlendirmek daha kolay olacaktır.

Çalışmamız Klasik dönem Osmanlı Ceza Hukukunda sıklıkla uygulanan bir yaptırım olan teşhir müessesesini inceleyecektir. Öncelikle kısaca teşhir yaptırımından anlaşılması gereken olgunun ne olduğu; hangi uygulamaların teşhir sayılabilirken, hangilerinin sayılmayacağını belirlenmesi gerekmektedir. Teşhir yaptırımının kapsamı, sınıflandırılması yapıldıktan sonra, bu yaptırımın hukuki niteliği belirlenmelidir. Bu çerçevede teşhir, bir ceza mıdır? Güvenlik tedbiri midir? Yoksa bir disiplin cezası mıdır? Acaba teşhir Osmanlı Devleti'nde sadece tazir cezası olarak mı uygulanmıştır? Hangi suçlara bu ceza uygulanmıştır? Çalışma bu sorulara cevaplar bulmaya çalışacaktır.

Yaptırım, klasik dönem olarak ifade edilen devletin kuruluşundan Tanzimat dönemine kadarki süredeki görünümünü inceleyecektir. Bu nedenle hem Şeri hukukta hem de Örfi hukukta teşhirin nasıl yer aldığını incelemek gerekecektir.

Çalışma başlıktan da anlaşıldığı üzere, belli bir dönemi, belirli bir hukuk türü açısından ve yine belirli bir müesseseyi, belirli bir bakış açısından araştıracaktır. Bu çerçevede çalışma Türk Hukuk Tarihi biliminin prensipleri çerçevesinde hazırlanacaktır. Çalışmaya tarihi açıdan bir sınırlama getirilmiştir: Sadece klasik dönem Osmanlı Devleti incelenecektir. Ülkesel anlamda sınır mevcuttur: Salt Osmanlı Devleti tahlil edilecektir. Çalışmanın çerçevesini belirleyen bir diğer faktör de teşhirin, belli bir hukuk dalı açısından incelenmesi olmuştur. Biz teşhir yaptırımını Osmanlı Ceza Hukuku perspektifinden inceleyeceğiz.

Bir Türk Hukuk Tarihi araştırması olduğunu ifade ettiğimiz bu çalışma, bu bilimin yöntem ve kaynaklarından faydalanılarak ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda arşiv kayıtları, konuyla ilgili fikirlerin doğruluğunu ve teyidini sağlayan en önemli delillerdir. Biz de çalışmamızda ifade ettiğimiz tüm görüşleri bir kayıta dayandırmaya çalışacağız. Bu çerçevede kanunnameler, şeriye sicilleri, mühimme defterleri, ahkâm defterleri, kısas defterleri işbu yaptırımın arandığı belgelerdir.

Konuyu tetkik ederken, genel olarak tümevarım yöntemi yönteminden yararlanılacaktır. Osmanlılarda spesifik uygulama örneklerinden yola çıkarak, bu yaptırımın ortak özelliklerini, genel hatlarıyla bulmaya çalışılacaktır. Böylece örneklerden yararlanarak, genel teori hakkında bilgi edinmeye gayret edilecektir.

Teşhir yaptırımı ile ilgili olarak tarafımızdan hazırlanan doktora tezi, Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası(Kılınç, 2014) adı altında kitap olarak basılmıştır. İşbu bildiriye bu eserden farklı kılan husus, daha dar bir zaman dilimi ve mekân açısından incelemiş olmasıdır. Konuyla ilgili Batı'da ise bir tek makale bulunmuştur. İngiltere'de basılan "*Islamic Law and Society*" adlı derginin 14. sayısında Prof. Dr. Christian Lange tarafından yazılan "*Legal and Cultural Aspects of Ignominious Parading (Tashhir) in Islam*" adlı makale mevcuttur. Bu eser de, teşhiri hukuki olmaktan çok sosyolojik ve kültürel açıdan ve geniş bir zaman ve mekân açısından değerlendirmiştir.

Teşhir Yaptırımının Tanımı Kapsamı ve Sınıflandırılması

Teşhiri “*İrtikab olunan suç ve failinin bir ilan vasıtasıyla halka duyurulması*” (Şafak, 1977: 199) şeklinde tanımlayan yazarlar olduğu gibi “*teşhirden maksat, mahkûmun suçunu ilandır*”(Udeh, 1990: 268) gibi tanımlayan müellifler de vardır. Batılı eserlerde de teşhir “*mahkûmu toplum aşağılanmasına maruz bırakmayı içeren ceza*” olarak tanımlanmıştır(Peters, 2007: 196).

Kanaatimizce teşhir, “*bir suçun karşılığı olarak, toplumun bilgilendirilmesi amacıyla/kastıyla, işlenmiş olan bir suçun ve bu suçun failinin ve/veya bu faile verilmiş olan cezanın ve/veya bu faile verilmiş olan herhangi bir cezanın infazının topluma duyurulması amacıyla gerçekleştirilen ve mahkeme tarafından verilmiş olan bir yaptırım*”dır. Yapmaya çabaladığımız teşhir tanımının esas olarak üç temel unsuru vardır. Bunlardan ilki, teşhir bir yaptırımdır. İkincisi, teşhirin özünde toplumun bilgilendirilmesi vardır. Üçüncüsü, teşhir yaptırımında asgari olarak mahkûmun ve suçun ifşa edilmesi kâfidir.

Teşhir Yaptırımının Hukuki Niteliği

İslam ve Osmanlı Hukuk doktrini de teşhirin bir yaptırım olduğu konusunda hem fikirdir(Nüceym, 2004: 262; Üçok, 1946: 130). Gerek önceki gerekse çağdaş literatür (Udeh, 1990: 268; Tekin, 1995: 8; Sarahsi, 2008:167) kaynaklar ve uygulama göstermektedir ki teşhir, kural olarak tazir cezasıdır. Tazir, had ve kısas suç ve cezaları dışında kalan, miktar ve keyfiyeti Kur’an ve Sünnet tarafından belirlenmemiş olan, bundan dolayı düzenlenmesi devlet başkanına veya onun vereceği yetki ile hâkime bırakılmış bulunan suç ve cezalar olarak tanımlanmıştır (Cin, Akyılmaz, 2011:278). Doktrinsel tartışmalar, şeyhülislam fetvaları, hukukçuların görüşleri, kanunname hükümleri bu cezanın niteliğinin tazir olduğunu gösteren çok sayıda örnekle doludur.

Cezalar aralarındaki ilişki açısından Asli, Bedeli, Tekmili ve Tebei ceza şeklinde dörde ayrılmaktadır. Tekmili ceza, literatürde asli ceza ile birlikte verilen, ancak sabit olması için hâkimin müstakil hükmüne ihtiyaç duyulan ceza olarak tanımlanmıştır(Udeh, 1990: 207; Cin, Akyılmaz, 2011: 253). Teşhir yaptırımı Osmanlı Devletinde tekмили bir ceza olarak da kullanılmıştır. Bu hususa en iyi örnek III. Murat dönemi Kanunname-i Vilayet-i Vulcirtın’da yazılı olan şu hükmüdür: “*Ve terazide hilaf edüb eksik satanlardan kanun üzere cerime alub lazım gelürse siyaseten boynuna tahta gülle geçürüb gezdüreler*”(Akgündüz, 1996: 586). Buna göre terazide eksik tartmanın cezası para cezasıdır. Kanunnamedeki ifadesiyle “*lazım gelürse*” bu suçu işleyen kişiye teşhir yaptırımı da uygulanacaktır.

Tebei ceza, doktrinde asli cezaya bağlı olarak ortaya çıkan, ayrıca hâkim hükmüne gerek olmayan cezalar olarak tanımlanmıştır(Cin, Akyılmaz: 2011: 253; Udeh, 1990: 207). Bazı kanunname hükümleri teşhir cezasının tebei ceza olarak da uygulanmış olduğunu düşünmemize neden olmuştur. II. Bayezid Aydın-eli siyasetnamesinde pezevenklik suçunun tekerrürü halinde verilecek ceza, burnun kesilmesi olarak belirlenmiş ve buna bağlı olarak da eşeğe bindirilmek suretiyle teşhir edilmek olduğu hükmü amirdir: “*ve pezevenklik daima âdeti ve sanatı ola, burnu kesile ve illa eşeğe bindürüb teşhir oluna*””(Akgündüz, 1996: 169). Bu hüküm teşhir yaptırımının tebei ceza olarak da kullanıldığını göstermektedir. Hükümde sürekli ve meslek olarak pezevenklik eden kişiye bedeni ceza verileceği “*ve illa*” denilerek de eşeğe bindirilerek teşhir cezası verileceği yazılıdır. Normda geçen “*ve illa*” ifadesi hâkimin ayrıca karar vermeden suçlunun teşhir edilmesi gerektiğine işaret olabilir. Suçun asıl cezası

burnun kesilmesidir; bu cezaya mahkûm olanlar ayrıca ve başka bir karara gerek olmadan teşhir de edilecektir. Teşhirin burada ayrı bir karara ihtiyaç duyulmadan ilk cezaya bağlı olarak uygulanması mezkûr yaptırımın tebei ceza olarak uygulandığının göstergesi olabileceği kanaatini taşımaktayız.

Bizce teşhir cezasının, hukuki niteliğinin “had” olup olmadığının da incelenmesi gereken bir konudur. Ebu Hanife, Şafii ve Ahmet bin Hanbel’e göre yol kesme suçunu işleyen kişiler öldürüldükten sonra bir yere asılarak teşhir edilir. Burada teşhir edilerek asılmadan duyulan amaç, suçlunun işkence görmesi ve cezanın ağırlaşması değil, kamuoyununa duyurulmasıdır(Udeh, 1990: 233; Bardakoğlu, 1995: 466). Yani teşhir yaptırımının temel gayesi olan toplumun bilgilendirilmesi esas alınmaktadır. Bu çerçevede bu noktada uygulanan kuralın teşhir yaptırımı ile bağdaştığını ifade edebiliriz.

Unsurlarını tam olarak yerine gelmiş olan zina suçuna verilecek recim cezasının(Avcı, 2004: 198) da teşhir yaptırımı ile ilintili olduğu düşünülebilir. Zira taşlanarak öldürme olarak tarif edilen recim cezası da aleni olarak infaz edilmektedir. Fıkıh kitaplarında cezanın infazı ayrıntılı bir şekilde izah edilmektedir. Recim cezasının infazında toplumdaki yararlanılmaktadır, zira taşlar toplum tarafından atılmaktadır. Osmanlı tarihinde bir kere uygulandığı iddia edilen recim cezasında da mahşeri bir kalabalık mevcuttur(Gökçen, 1989: 68).

Teşhir ile cezalandırılan suçlar

Klasik dönem Osmanlısında muhtelif suçlara bu ceza uygulanmıştır. Kanunnamelerde görülen teşhir ile cezalandırılan suç tiplerinden birisi pezevenklik etmektedir. Pezevenklik suçuna teşhir yaptırımının uygulanacağını gösteren ilk kanunname II. Beyazıt’a aittir. II. Beyazıt’ın Umumi Kanunnamesi’nde “*ve pezevenklik edenin alnını dağ edeler*”(Akgündüz, 1996: 43) denilerek bu suça teşhir yaptırımının değişik bir versiyonu uygun bulunmuştur. Kanununun Umumi Kanunnamesi’nde(Kurt, 2010: 43), yine Kanuni döneminde çıkarılan Anadolu Eyaleti Kanunnamesi’nde, Bosna ve Niğbolu Vilayeti Kanunnamesi’nde, Yavuz Sultan Selim’in Manisa Sancağı Siyasetnamesinde, I. Ahmed döneminde çıkan Kanunnamede bu suça aynı ceza öngörülmüştür(Akgündüz, 1996: 58, 468, 192).

Pezevenklik suçuna doğrudan teşhir yaptırımının öngörüldüğü dönem ise Yavuz Sultan Selim zamanıdır. Yavuz’un Umumi Kanunnamesi’nde yer alan “*Eğer bir kişi püzevenklik itse, kadı ta’zir idüb teşhir ide iki ağaçta bir akçe cürm alına*”(Puhala, Yücel, 1988: 19) hükmü bu fikrimizi teyit eder niteliktedir. Kanuni döneminde çıkarılan bir kanunnamede “*Bir kimse daim pezevenklik etmek âdeti olsa yüzüne kara sürtüb rüsvayı alem edeler...*” şeklindeki hüküm prosedürü de göstermektedir.

Yalancı şahitlik teşhir ile cezalandırılan diğer suçtur. Mülteka’da İmam-ı Azam’ın yalancı şahit için öngördüğü teşhir cezasının nasıl uygulanması gerektiği şu şekilde izah edilmiştir(Halebi, 1980: 134): “*Kadı olan zat; eğer o yalancı şahid çarşı ehlinden ise, O’nu, çarşıya gönderip, çarşı ehlinden değilse, kendi kavmi ve mahallesine gönderip ‘Bu adam, yalancı şahiddir. Bundan sakınınız’ diye tenbih eder*”. Yani yalancı şahitlik yapan kişi nerede tanınıyorsa, o bölgenin insanlarına bu kişinin yalancı şahit olduğu duyurulur. Mültekadaki bu değerlendirmenin Osmanlı Kanunnamelerine yansığını görmekteyiz. Bu konuda ilk düzenleme Yavuz Sultan Selim dönemine rastlamaktadır. Yavuz’un Umumi Kanunnamesi’nde yer alan “*Ve dahi yalan şahadet idenin ve tezvîr hüccet virenin ve dahi*

onun il ile amel eyledenin muhkem hakkından gelüb şahid-i zoru ta'zir idüb ve teşhir ideler ve telbis ve tezvirî zahir olan kimesnenin muhkem hakkından gelüb alınna tamga uralar”(Puhala, Yücel, 1988: 20). Lady Montagu da İngiltere'ye göndermiş olduğu mektuplarında “Türk Kanunlarına hayranlıkta baktığını” ifade ettikten sonra Osmanlı Devleti'nde yalancılıktan mahkûm olanlara veya sahtekarlık yaptığı kanıtlanan kişilere teşhir cezasının verildiğini yazmıştır(Montagu, 99).

Osmanlı Devleti'nde yolların güvenliği ayrı bir öneme haizdi. Devlet yollar üzerinde meydana gelebilecek isyan, baskın, hırsızlık ve benzeri kamu düzenini bozacak nitelikteki fiillerin engellenmesi için tedbirler almıştır (BOA, 7 MD, Hüküm no: 567) Yankesicilik suçu ile yol kesme suçu ilk dönemlerde aynı suç tipi olarak algılanmıştır. Bu suçlar kanunnamelerde teşhir ile cezalandırılan suçlar arasında görülmektedir. Kanuni'nin Umumi Kanunnamesi “*ve dahi yan(-istisnai olarak-yol) kesenin ve adam bıçaklayanın (veya kılıç ile ve bıçak ile adam mecruh idenin) eğer (bıçaklamak) 'âdeti ise elin keseler, eğer 'âdeti değil ise koluna(siyaseten kollarına) bıçak sancub gezdüreler (-sadece yan kesme hususunda- değil ise siyaseten teşhir ideler)*”(Heyd, 1973: 49) hükmüne amirdir. II. Bayezid Umumi Kanunnamesi'nde yer alan “*Yan kesenin ve adam bıçaklayanın eğer bıçaklamak âdeti ise, elin keseler ve eğer adeti değil ise kollarına bıçak sancub gezdüreler*”(Akgündüz, 1996: 44) hükmü teşhirin Umumi Kanunnamelerdeki ilk versiyonudur

Toplumsal ahlaka yönelik suçların işlenmesi durumunda sürgün, hapis, kürek, siyaset cezalarının yanı sıra teşhir yaptırımının da uygulandığı görülmektedir. Örneğin kadınları, erkek kılığına sokan üç kişi teşhir cezasıyla cezalandırılmıştır. Mezkûr olayda kişiler sadece kadınları erkek kılığına sokmamışlar, beraberinde aleni bir şekilde içki içmişler ve halka leş eti satmak suretiyle kamu düzenini bozmuşlardır(BOA, 6 MD: hüküm no:449).

Unsurları tam olarak gerçekleştirmemiş zina suçu işleyenlere de teşhir yaptırımının uygulandığını belirtmek gerekir(Daşcıoğlu, 2007: 111; Demir, 1998: 10 vd). Bir gayrimüslim ile aynı ev içinde birlikte bulunan Zeynep adlı kadına 925/1519 senesinde tazir ve teşhir cezasının verilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir (Aydın vd, 2008: 342). Bazı kayıtlarda ise zina suçundan dolayı yargılanan kişilere sadece teşhir yaptırımının uygulandığına şahit olmaktadır. Örneğin 925/1519 senesinde Üsküdar'da İskender'in hanımı Timurhan'ın kızı Şahi'nin Seydi oğlu Murat adlı bir levent ile bir ev içinde yakalandığı, Murat'ın kaçtığı dava edilmiş; söz konusu davaya isimleri sicilde kayıtlı dört kişinin şahadet etmesi üzerine de Şahi'nin teşhirine hüküm olunmuştur(Günalan vd., 2010: 286).

Bir şer'îye sicilinde fahişelik suçundan mahkemeye çıkarılan kadının, daha öncesinde mahkeme kararıyla zina suçu sebebiyle eşeğe bindirilip insanlara ibret olsun diye çarşıda dolaştırılmıştır(Mutaf, 2008: 590).

Aile hukukuyla ilgili yapılan hukuksuzluk da toplumsal ahlaka yönelik fiiller olarak değerlendirilebilir. Aile düzeninin bozulmasına sebep olanlar da teşhir ile cezalandırılabilmiştir. Kanuni'nin Merkezi Kanunnamesi'nde iddet süresi dolmadan nikâh kıyan kişilere teşhir cezası verildiği anlaşılmaktadır: “*Ve dahi iddet tamam olmadan nikâh iden kimsenin muhkem hakkında geleler (tazir ve teşhir ide)*”(Heyd,1973: 84). Bilindiği üzere iddet geçici evlenme engellerinden olup, evliliğin sıhhat şartlarından kabul edilmektedir(Cin, Akyılmaz, 2011: 395). Yani bu şekilde kurulmuş olan bir evlilik fasit nikâhtır; bu akdin feshi gerekmekte, tarafların derhal birbirinden ayrılması; ayrılmaması durumunda hâkimin duruma müdahale ederek tarafları ayırması lazımdır(Cin, Akyılmaz, 2011: 404). Bu bağlamda bain

talak iddeti veya ölüm iddeti bekleyen bir kadınla evlenmenin yasak olduğu bilinmekteydi, bu hüküm de bize bu yasağa uymayanlara teşhir yaptırımı uygulandığını göstermektedir.

Osmanlı Devleti'nde İslamiyet'in ibadet anlamında yapılmasını veya yapılmamasını emrettiği hususlar önemsenmiş, bunların yerine getirilmesi konusunda tedbirler alınmıştır. Reayayı çeşitli zamanlarda bu konularda uyarmak için emirler(BOA, A. MKT.NZD. Dosya No: 36, Gömlek No: 89, 15.Ş.1267(15 Haziran 1851)) çıkarılmış ve konunun takibini yapmak üzere kadılar muhatap alınmıştır(BOA, HAT, Dosya No: 200, Gömlek No:10151, Hicri 29.Z.1205(1791)). Yapılan ikazlara ve duyurulara rağmen dini vecibelerin yerine getirilmemesi durumunda bu kişilere çeşitli cezalar verilmiştir. Dini vecibelerin yerine getirilmemesi halinde teşhir cezasına başvurulacağını kanunnamelerde görmek mümkündür. IV. Mehmed Kanunnamesi'ne göre "*Mahalle mahalle ibadet etmeyenleri gözleyerek, ibadet görevini yerine getirenlerle, getirmeyenler görülsün. İbadet etmeyenler, yakalandıktan sonra, halka teşhir edilsinler, cezalandırıldıktan sonra cezaları halk önünde infaz edilsin*"(Mantran, 1990: 316 vd.). Ramazan ayında oruç tutmayanların da "*ihanetle teşhir*" edileceğini kaynaklardan anlamaktayız(Lugal vd. 1956: 94). Bu kişilerin teşhir cezası ile cezalandırılacağı II. Bayezid'in İstanbul İhtisap Kanunnamesi'nde de mevcuttur(Akgündüz, 1996: 296).

Hırsızlık, koruma altındaki belli bir değerdeki malın mülk edinme kastıyla gizlice alınması olarak tarif edilmiştir (Cin, Akyılmaz, 2011: 261). Bir had suçu olan hırsızlık suçu, unsurlarının yerine getirilmemesi halinde aralarında teşhirin de bulunduğu tazir cezasıyla cezalandırılmıştır. Uriel Heyd'in eserinde yer alan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın Umumi Kanunnamesi'nde olduğu ileri sürülen bir kayıt şu şekildedir: "*Eğer bir kimesne kaz veya tavuk veya ördek uğurlasa veyahud urub öldürse kadı bad el tazmin tazir idüüb kadı tavuğu ve ördeği boynuna asıb teşhir ede valla*"(Heyd, 1973: 73). Örnek olarak II. Beyazıt'ın Filipe Çeltük Yasaknamesini de verebiliriz. "*Ve bir kimesne çeltük uğurlayacak olursa, kadı ma'rifetiyle tazmin etdürdükten sonra muhkem let edüüb burnını delüüb bazarlarda gezdürüb teşhir eyleye*"(Akgündüz, 1996: 404) hükmü net bir şekilde çeltik hırsızlığının cezasının sopa ve teşhir olduğunu göstermektedir.

Osmanlı Devleti belirli dönemlerde bazı ekonomik sahalarda belirli şartlarda kendi tekeline kurmak istemiştir. Gümrük kurallarına uymamanın yaptırımı da teşhir olabilmıştır. Rastladığımız bir nişannamede İstanbul'da buğday, arpa, alaf, darı ve un gümrüğü üç seneliğine isimleri nişannamede yazılı kişilere mukataa olarak verilmiştir. Kayıt, İstanbul'a dışarıdan gelen bahse konu ürünlerden ne oranda gümrük alınacağından, mukataa sahibinin denetim ve gerektiğinde cezalandırma yetkisinden de bahsetmektedir. Bu bağlamda mukataa sahiplerinin izni olmadan taşradan gemilerine mal ve hayvan yükleyenlerin ve/veya bunları İstanbul'da indirenlerin müstahak olacakları cezanın teşhir olduğu şu şekilde yazılmıştır: "*ve gemi reisleri 'amilden icazetinsüz gemilerinden taşra davar ve meta' çıkarmayalar ve taşradan dahı gemilerine davar ve meta' koydurmayalar, her kim mezkur amillerden uğurlayın taşradan davar koyub ya içerüden çıkaracak olursa ki buluna, davarların ve meta'ların alup beglük edüüb reisünün burnuna kıl geçürüb şehri gezdüre ve...*"(Anhegger vd. 1956: 45). Bu kayıta devlet, mezkûr malların ticaretinin merkezini İstanbul yapmayı hedeflemektedir. Bu gayeye ulaşılmasına engel olacak herhangi bir uygulama ise aralarında teşhirin de bulunduğu çeşitli yaptırımlarla cezalandırılmaktadır. Bu minvaldeki örnekleri çoğaltmak mümkündür(Anhegger vd., 1956: 75)

Yaralama şeklinde de ifade edilen müessir fiiller İslam Ceza Hukukunda kısas ve diyet suçları içerisinde yer almaktadır. Uriel Heyd'in eserinde yer alan ve Kanuni Sultan Süleyman'ın

Umumi Kanunnamesi'nde olduğu belirtilen hükme göre adam yaralamanın teşhir ile cezalandırıldığı şu şekilde izah edilmektedir(Heyd, 1973: 69): “*Ve dahi yan kesicilik ve adam bıçaklama veya kılıç ile veya bıçak ile adam mecruh edenin eğer âdeti ise elin keseler, eğer âdeti değil ise koluna bıçak sancub gezdüreler*”. Bu hüküm bize adam yaralayan kişinin bu suçu tekrerrür etmeden işlemesi halinde koluna bıçak saplayarak teşhir edileceğini göstermektedir

İçki içme suçunu mezhepler farklı şekillerde tanımlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olan Hanefi mezhebine göre şaraptan az ya da çok, diğer içkilerden ise sarhoş olacak kadar içmek had cezası gerektirir. Kuran ve Sünnet'te bu suça verilecek cezanın net olarak belirlenmemiş olması, suçun had suçu olma niteliğinin tartışılmasına neden olmuştur. Bu suç iki şahidin tanıklığı, suçlunun ikrarı veya sarhoşluk hali ile kanıtlanmıştır(Cin, Akyılmaz, 2011: 261).

II. Bayezid'in içki yasaknamesinde ise bu suçu işleyen kişilere teşhir yaptırımını uygulanacağı şu şekilde yazılıdır: “*Ba'det-te'kid vet-tehdîd eslemeyüb velimelerde ve sair cem'iyetlerde feseka ve fecere cem' olub şirb-i müskirât ve izhâr-ı fesâdât lehvile münkeratâ irtikab ederlerse, onların cem'iyetlerinin bozub ve dağıdub ve kendülerin dutub getürdüb ha lazım olanları tahdîd ve tazir lazım olanları tazir ve teşhir ve tedib ve habs-i medid eyleyüb müntehi haklarından gelesiz ve daima bu emr-i şerifi icra ve riayet edesiz.*”(Avcı, 2004: 280). Bu hükümden muhtelif sonuçlar çıkmaktadır. Buna göre, eğer içki içen kişilerin suçu hadd-i şirb'in unsurlarını tamamlıyorsa had cezası verilmesi lazımdır. Eğer içki içmekten dolayı yakalanan kişilerin suçları hadd-i şirb'in unsurlarını oluşturuyorsa tazir cezası verilecektir. İşte bu noktada teşhir yaptırımını karşımıza çıkmaktadır. İkinci kategoride yer alan kişilere –ki bu kişiler, kuvvetle muhtemel şarap dışında içki içip, sarhoş olmayan kişilerdir- tazir cezası olarak sopa, tedip, teşhir ve hapis cezası öngörülmüştür. Hükümden anlaşılacağı üzere bu suçu işleyen kişilere birkaç ceza bir arada verilmektedir ve bunlardan biri de teşhirdir.

Askerî vazifelerin yerine getirilmesi Osmanlı Devleti için ayrı bir öneme haiz olmuştur. Bu vazifelerin yerine getirilmemesi de çeşitli şekillerde cezalandırılmıştır. Askerî vazifelerin yerine getirilmemesi durumunda zaman zaman doğrudan teşhir cezası da verilmiştir. 973/1565'de Çirmen beyine akıncı tâifesini hazır etmesi emredildiğinden, bölgede mevcut kadıların akıncı ihracı için gönderilen adamlara yardımcı olmaları istenmiştir. İnat edip gelmeyenlere verilecek ceza şu şekilde ifade edilmiştir: “*Akıncı ihrâci için varan âdemlerine gereği gibi mu'avenet idüp 'inâd idenleri kadîmden olı gelen 'âdet ü kânûn üzre teşhir ve hakâret idesün*” (BOA, 5 MD, Hüküm no: 1305). Bu örnek bize, teşhir cezasının önceden beri uygulandığını göstermektedir. Zira hükümden geçen “*kadîmden olı gelen 'âdet ü kânûn*” ifadesi fikrimizi teyit etmektedir. Ayrıca söz konusu örnekten yola çıkarak teşhirin hakaret ile beraber uygulandığını görmekteyiz. Suçlu sadece bu iki ceza ile karşı karşıya kalmamış, kendisinin tımarı da elinden alınmıştır. Burada kanaatimizce teşhirin aşağılama unsuru ön plana çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu uygulama ile teşhirin ceza olma özelliğinin de belirginleştiğini belirtilebiliriz. Nitekim akıncı temini için yazılan emrin gereği olarak bey muhatap alınmış iken, inat edip davete gelmeyenlere verilecek ceza için muhatap kadılardır.

Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını oluşturan müsellemler ve yayalar aleyhine söylenen kötü sözler suç olarak tanımlanmış ve yaptırımını teşhir olarak belirlenmiştir. Bu durum ilke kez Yavuz Sultan Selim Umumi Kanunnamesi'nde belirtilmiştir: “*Yaya ve müsellemler için ba'zı kimesneler “sen yayasın” deyü ve “müsellemsin” deyü itâle-i lisân edüb bigayr-i hak icnidüb kaçırub ibâkat edüb nâbedid olmasına sebep olanlara buldurub gereği gibi teşhir edeler*”(Akgündüz, 1996: 109).

Osmanlı Devleti çevre temizliğine epey önem vermiş ve çevreyi çeşitli yöntemlerle kirleten kişilere karşı çeşitli yaptırımlar uygulamıştır(Binark, 1995: 11 vd.). Rastladığımız bir yasakname hükmü, çevre temizlik kurallarına aykırı hareket edilmesi halinde teşhir yaptırımına da başvurulduğunu göstermektedir. 946/1539 tarihli Edirne Çevre Temizliği Yasaknamesinde halkın sık bulunduğu yere at, davar gibi hayvanların leşlerini bırakan kişilerin, uyarıya rağmen temerrüt etmeleri halinde teşhir edilecekleri şu şekilde kaleme alınmıştır: “*Dahi onat vechile görüb güzedüb cifeden ve sair mezbeleden pak etdüre. Ve at ölüsin ve sair davar cifesin halk incidiği yerde kodurtmaya. Gereği gibi yasak edüb men’ eyleye. Hem kim ki, eslemeyüb temerrüd ederlerse, ol cifenin başın kesüb bırakan kimesnenin boynuna takub şehri teşhir edüb men’ edeler. Eslemeyeni yazub bildüre*”(Akgündüz, 1996: 542).

Sonuç

Çalışma ile vardığımız sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz.

1. Kanaatimizce teşhir şu şekilde tanımlanabilir: “Teşhir, bir suçun karşılığı olarak, toplumun bilgilendirilmesi amacıyla/kastiyla, işlenmiş olan bir suçun ve bu suçun failinin ve/veya bu faile verilmiş olan cezanın ve/veya bu faile verilmiş olan herhangi bir cezanın infazının topluma duyurulması amacıyla gerçekleştirilen ve mahkeme tarafından verilmiş olan bir yaptırım”dır.

2. Gerek önceki gerekse çağdaş literatür, kaynaklar ve uygulama göstermektedir ki teşhir, kural olarak tazir cezasıdır. Teşhir, Osmanlı Klasik döneminde asli, tebei ve tekmili ceza olarak uygulanabilmiştir.

3. Recim cezasını gerektirecek hadd-i zinada ve kat-ı Tarık suçlarında teşhir yaptırımına başvurulması, bu cezanın niteliğinin had olup olmadığının tartışılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

4. Osmanlı devletinde teşhir cezası uygulanırken, kanunilik, şahsilik ve umumilik ilkesine prensip itibariyle uygulanmıştır. Bu çerçevede askeri- reaya, zimmi- Müslüman, kadın erkek ayırımı yapılmaksızın, genel olarak kanunnamelerde yer alan teşhir cezaları suçun manevi unsurlarını yerine getirmiş kişilere uygulanmıştır.

5. Klasik dönem Osmanlı devletinde yalancı şahitlik, pezevenklik, yol kesme, toplumsal ahlaka yönelik suçlar, unsurları yerine gelmemiş olan hadd-i zina suçu ve hırsızlık, dini ibadetleri yerine getirmeme, gümrük kurallarına uymama, askeri vazifelerin yerine getirilmemesi, içki içme, müessir fiil ve çevre temizliğine yönelik suçlar teşhir ile cezalandırılan suçlardır.

6. Sonuç olarak, teşhir yaptırımında aleniyet ve toplumun bilgilendirilmesi hususu ön plana çıkmaktadır. Genel olarak toplumun güvenini sarsacak suçlara bu cezanın verildiği görülmektedir. Ceza hukukun temel ilkelerine Türk Hukuk Tarihinin temel prensipleri çerçevesinde uygun olarak kullanmıştır. Bu cezadan beklenen hedefin suçu işleyen kişiyi psikolojik olarak tesir altında tutmak ve umumu ikaz etmek olduğu söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Akgündüz A (1996). Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, OSAV yayınları, İstanbul.
- Anhegger R, İnalçık H (1956). Kanunname-i Sultani Ber Muceb-i ‘Örf-i Osmanî, TTKY, Ankara.
- Avcı M (2004). Osmanlı Hukukunda Suçlar ve Cezalar, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul.
- Aydın B, Tak E (2008). İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 1 Numaralı Sicil (H. 919-927 / M. 1513-1521), Haz. İSAM Yayınları, İstanbul.
- Bardakoğlu A (1995). “Eşkiya”, Diyanet Ansiklopedisi, C. 11, İstanbul.
- Binark İ (1995). Başbakanlık Osmanlı Arşivi’deki Belgeler Işığında Türkler’de Çevrecilik Anlayışı, Yeni Türkiye, Yıllı, numara 5.
- BOA, 7 Numaralı Mühimme Defteri, Cilt 1.
- BOA, A. MKT.NZD. Dosya No: 36, Gömlek No: 89, 15.Ş.1267(15 Haziran 1851).
- BOA, HAT, Dosya No: 200, Gömlek No:10151, Hicri 29.Z.1205(1791)
- Cin H, Akyılmaz G (2011). Türk Hukuk Tarihi, Sayram Yayınları, Konya.
- Daşcıoğlu K (2007). İskân, Suç ve Ceza, Osmanlı’da Sürgün, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Demir A (1998). Kanuni’nin Bir Fermanı Vesilesiyle Zina Üzerine Düşünceler, Tarih ve Toplum Dergisi, S. 169.
- Günalan R, Kemal V, Altıntop Ö Ayyıldız Bahadır H (2010). İstanbul Kadı Sicilleri Üsküdar Mahkemesi 2 Numaralı Sicil, Haz., İSAM Yayınları, İstanbul.
- Halebi İ (1980). Mültekâl-Ebhur, Mevkufât, şerheden Mehmed Mevkufati, Sadeleştiren Ahmed Davudoğlu, Doyuran Matbaası, İstanbul.
- Heyd U (1973). Studies in Old Otoman Criminal Law, Clarendon Press, Oxford
- Kılınc A (2014). Mukayeseli Hukuk ve Hukuk Tarihinde Teşhir Cezası, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Kurt Y (2010). I. Ahmed (1603-17) Dönemine Ait Bir Osmanlı Kanunnamesi, BELLETEN, Cilt: XXXI, Sayı: 35, Ankara.
- Lugal N, Erzi A (1956). Fatih Devrine ait Münşeat Mecmuası, İstanbul Fethi Derneği Yayınları, İstanbul.
- Mantran R (1990). 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, C. 1, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay ve Enver Özcan, TTK Yayınları, IV. Dizi, Sayı 12, Ankara.
- Montagu L, Şark Mektupları.
- Mutaf A (2008). Teorik ve Pratik Olarak Osmanlı’da Recm Cezası: Bazı Batı Anadolu Şehirlerindeki Uygulamalar”, Turkish Studies International Periodical Fort he Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Sayı ¾.
- Pekcan A (2004). Son Dönem Hanedi Fakihlerinden İbn Nuceym’in (970/1563) Fıkhi Risalelerinin Tanıtımı Ve Rüşvet Risalesi’nin Çevirisi. İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sayı 3, Konya.

- Peters R (2007). *Crime and Punishment in Islamic Law: Theory and Practice from the Sixteenth to Twenty-First Century*, Cambridge University Press.
- Puhala S, Yücel Y (1988). *I. Selim Kanunnamesi (1512-1520) ve XVI. Yüzyılın İkinci Yarısının Kimi Kanunları*, TTKY, Ankara.
- Serahsi Ş (2008). *Mebisüt*, Ed. Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayınları, İstanbul.
- Şafak A (1977). *Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*. Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum.
- Tekin Y (1995). *Şer'iyye Sicilleri Işığında Osmanlı Devleti'nde Ta'zir Suç ve Cezaları*, Marmara Üniversitesi, SBE, İslam Hukuku Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Udeh A (1990). *Mukayeseli İslam Hukuku ve Beşeri Hukuk*, Cilt 2, Tercüme Ali Şafak, Rehber Yayıncılık, Ankara.
- Üçok Ç (1946). *Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler*, AÜHFD, C. 3, Sayı: 2, Ankara.